

IDIOMER SOM STÅR MITT HJERTE NÆR.

EN KORPUSBASERT ANALYSE AV UTVALGTE
IDIOMER MED KOMPONENT *HJERTE* I NORSK¹.

ELŻBIETA DZIUREWICZ

University of Silesia, Katowice

PRESSto.

ABSTRACT. The article presents an exemplary corpus-based analysis of selected Norwegian idioms in order to gain insight into their theory and actual use. The analysis comprises nine frequent idioms with the component 'heart'. First, each idiom is analyzed using the *Leksikografisk bokmålskorpus* and *Oslo-korpuset av taggende norske tekster* in terms of: frequency, possible variants and modifications. Next, the results are compared with the lexicographic description from Norwegian dictionary *Bokmålsordboka*. The main purpose of this chapter is thereby to show the potential of the corpus-based approach in the studies of idiomatic expressions.

1. INNLEDNING

Denne artikkelen omhandler idiommer som utgjør en betydelig gruppe innen fraseologi. Termen fraseologi refererer både til alle faste vendinger i et visst språk og til læren om disse uttrykkene (Fleischer 1997:3). Bortsett fra dette angir *Bokmålsordboka* en tredje betydning, nemlig ”en persons, et språks særegne uttrykk og talemåter“. Terminologi innen fraseologi er ifølge Cowie (1998:210) noe forvirrende. Det finnes flere uttrykk som betegner faste konstruksjoner. På engelsk blir det brukt 70 termer (Wray 2002:9), Donalies (2009:30f) omtaler derimot 37 forskjellige begreper på tysk. I norsk er det i sammenligning med disse to språkene relativt få begreper². Det finnes nemlig

¹ Jeg vil rette en stor takk til dr. Paulina Horbowicz for kommentarer og hjelp ved denne artikkelen.

² Også Sköldberg (2004:20) nevner bare tolv termer som finnes i svensk litteratur. Det forekommer *bildligt uttryck, fast fras, idiom, idiomatisk fras, idiomatiskt uttryck, jämförelse, lexikaliserad fras, lexikaliserad ordförbindelse liknelse, stående talesätt, stående uttryck* og *talesätt*.

idiom, idiomatisk uttrykk, talemåte, fast vending, idiomatisk vending, fraseologisk enhet og fast flerordenhet (With 2007:16)³. I denne artikkelen vil jeg ta for meg idiomatiske uttrykk som kan anses for prototypiske fraseologiske enheter (Gläser 1998:126).

Knowles og Moon definerer begrepet slik: “Idioms are conventionalized phrases such as *spill the beans* or *jump the gun*, where the meaning of the whole phrase is different from the meaning which might be produced by interpreting the individual words in the phrase” (Knowles/Moon 2006:19). Den første egenskapen som forekommer i definisjonen er fasthet. Dette betyr at idiomer er underlagt ulike grammatiske og leksikalske restriksjoner. Deretter er det som regel ikke mulig å bruke flertallsform istedenfor entall (1) eller å erstatte enkelte komponenter med andre ord (2). På grunn av slike forandringer kan et uttrykk miste sin overførte betydning, eller rett og slett bli ukorrekt.

- (1) * *på egne hender* i stedet for *på egen hånd*
- (2) *å få kalde bein* i stedet for *å få kalde føtter*

Et annet viktig kjennemerke er, ifølge forklaringen ovenfor, idiomatisitet som forutsetter at betydning ikke kan utledes av delene idiomet består av. Idiomatiske uttrykk er nemlig ikke i tråd med språkets komposisjonaltet og derfor er disse “for ikke-morsmålstalere en stor utfordring” (Prušková, 2013:1).

I denne artikkelen blir det gjennomført en korpusbasert analyse av utvalgte kroppslige idiomer som inneholder komponent *hjerte*. De undersøkte idiomene stammer fra en liste over de mest brukte uttrykkene med denne kroppsdelen.⁴ Jeg bestemte meg for å analysere akkurat denne gruppen fordi kroppslige idiomer⁵ er svært produktive i ethvert språk (Dobrovolskij 1988:44ff.). Grunnen til det er at vi kjenner kroppen veldig godt, og derfor bruker vi den til å forklare og til å forstå komplekse forhold.

(...) vi tar utgangspunkt i det kjente for å utforske det utkjente, og hva er mer nærværende for oss enn vår egen kropp? Dette burde også bety at kroppsdelene eller -organer og deres funksjoner er sentrale som kilde til metaforiske uttrykk. (Golden 2001:1)

³ I denne oppgaven brukes begrepet *idiom* synonymt med termen *idiomatisk uttrykk*.

⁴ Jeg analyserte i bacheloroppgaven min 50 idiomer i *Oslo-korpuset av taggede norske tekster*. Materialet som har blitt brukt i dette prosjektet var hentet fra den norske nettordboken *Bokmålsordboka*, Horbowicz (2005; 2009) og Braaten (2012). Bacheloroppgaven hadde som hovedformål å finne ut hvilke idiomer med *hjerte* som faktisk er brukt. Den slags liste med de mest frekvente idiomene kan være nyttig først og fremst for norskinnlærere.

⁵ De kroppslige idiomene betegnes som *somatism/Somatismus* på engelsk og tysk. Dette navnet stammer fra medisinspråk fra gresk *σῶμα* (*sōma*) som betyr *kropp*. Ifølge Prušková (2013:17) blir denne termen ikke brukt på norsk, og derfor anvender jeg begrepet *kroppslige idiomer*.

Innen kroppslige idiommer utgjør *hjerter*, som gjerne blir betraktet som et senter for kjærlighet og følelser, en kilde for ulike idiommer, og denne studien har som formål å granske hvordan de fungerer i faktisk språkbruk. Hovedvekten blir lagt på følgende forskningsspørsmål:

- a) Varierer idiomatiske uttrykk med delen *hjerter* i bruk?
- b) Hvilken variasjon er vanligst?
- c) Kan uttrykk modifieres?
- d) Hvor ofte forekommer modifikasjoner?

Det blir viktig i denne sammenhengen å skille mellom begrepene variasjon og modifikasjon⁶. Variasjon foreligger hvis det finnes minst to alternative former for å uttrykke det samme, og begge formene er registrerte eller kjent for de fleste språkbrukerne (Burger *et al.* 1982:67). Den kan omfatte f. eks. verbvalg (*å slukelsvelge kameler*), determinativ (*alle/mange veier fører til Rom*) eller artikell (*å slå to fluer i én (ett) smekk*).

Modifikasjoner derimot regnes som ikke notert i ordbok. De er for det meste unike, og forståelig kun i en visst kontekst. Dertil hører bl. a. tillegg (hvis man føyer et eller flere elementer til et idiom f. eks. *å være en ideologisk torn i øyet på regjeringen fortsatt*⁷), utelatelse (en forkortelse av en vending f. eks. *to fluer i ett smekk*⁸), substitusjon (en endring av en eller flere komponenter f. eks. *å slå flere ferier i en smekk*⁹) og grammatiske forandringer (forandringer angående grammatiske kategorier f. eks. *han er blitt ført bak lyset*¹⁰).

Utgangspunktet for analysene var to norske skriftspråkkorpus: *Leksikografisk bokmålskorpus*¹¹ (som består av omtrent 100 millioner ord¹²) og *Oslo-korpuset av taggede norske tekster* (med omlag 18,5 millioner ord¹³).

For å finne alle forekomster av et uttrykk, for eksempel for idiommet *ha noe på hjerte*, lød oppgaven som følger: Søk alle former av verbet *ha*, etterfulgt av ordet *på* med opptil 5 ord mellom, etterfulgt av alle former av substantivet

⁶ Modifikasjon og variasjon er sentrale begreper i fraseologi og er følgelig mye omtalt og drøftet i litteraturen. Innen den nordiske litteraturen blir det særlig problematisert i svenske publikasjoner. I tillegg til Sköldbberg (1999, 2001, 2004, 2006), må Clausen (1996) nevnes.

⁷ Uttrykket *å være en torn i øyet på noen* modifieres ved at man legger til idiommet adjektivet *ideologisk* som ikke utgjør en obligatorisk del.

⁸ Idiommet *slå fluer i en (ett) smekk* er brukt i redusert form uten verbet *å slå*.

⁹ Det finnes modifikasjon av uttrykket *å slå to fluer ett/en smekk*, hvor to komponenter er blitt erstattet.

¹⁰ I dette eksempelet forekommer idiommet *å føre noen bak lyset* ikke i sin oppslagsform, men i passiv.

¹¹ I det følgende står forkortingen LBK for *Leksikografisk bokmålskorpus* og Oslo-korpuset for *Oslo-korpuset av taggede norske tekster*.

¹² <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk/>

¹³ <http://www.tekstlab.uio.no/norsk/bokmaal/#forbedringer>

hjerte, likeledes med opptil 5 ord mellom. Nederst viser jeg dette søket i LBK. Metoden som brukes i *Oslo-korpuset* var enklere og besto i å ekserperere alle treff med *hjerte* som omfattet bestemt og ubestemt form i entall og flertall. I de følgende delene skal det presenteres resultater av de to korpusbaserte analysene¹⁴.

The screenshot shows a search interface for the Lexicographic corpus for Norwegian Bokmål. At the top, there are links for 'Glossa (my results | my annotations | statistics | full)'. The main search area contains two input fields: 'ha' and 'på', each with an 'interval' set to '0 min' and '5 max'. Below these are buttons for 'grunnform'. There are also 'add phrase' and 'delete phrase' buttons. At the bottom, there are search options: 'Regular expressions' (unchecked), 'Search within: s', 'Hits per page: 20', 'Max results: 2000', 'Randomize' (unchecked), 'Skip tot. freq.' (checked), and 'Context: sentence' (selected). There are also 'Search corpus' and 'Resetform' buttons.

(Fig. 1) LBKs søkegrensesnitt

2. ANALYSEN

2.1 HA NOE PÅ HJERTET

Idiomet med betydningen “å ha noe å fortelle” har en relativt høy frekvens. Det forekommer nemlig 320 ganger i LBK og 37 ganger i Oslo-korpuset. Oppslagsformen er ikke dominerende (3) siden den utgjør en fjerdedel (25,21%) av alle treffene. Et søk i begge korpusene gir svært mange forekomster som ikke finnes i ordbøker. Interessant nok er formen *ha mye på hjertet* (4) mer frekvent enn formen som står i ordboka¹⁵. I tillegg finnes det komparativformen *mer* (5) i stedet for *mye*, og vendingen blir mange ganger brukt sammen med *meget* (6), *masse*, *så mye* og *særlig*. Man understreker med disse elementene hvor mye man har å fortelle. I nærheten av dette idiomet står det relativt ofte en setning med verbet *si* i form *å si hva noen har på hjertet* (7). Utover det finner man i mange forekomster adverb som *først* og *fremst* uttrykker tid og måte (3).

- (3) Næringsminister Jens Stoltenberg **har kanskje noe på hjertet**. Kanskje vil Kommuneforbund-bossen Jan Davidsen komme sin fylkeskollega i møte. (AV, *Bergens Tidende*, 1996)

¹⁴ Det som er viktig å framheve er at alle resultater fra Oslo-korpuset stammer fra min bacheloroppgaven, mens analysen i det større korpuset ble gjennomført som en del av denne artikkelen.

¹⁵ AV står for *aviser* og *ukeblader* og SK for *skjønnlitteratur*. Modifikasjon står kursiv og idiom blir satt med fet type.

- (4) Stemplingen var godt i gang da telefonen ringte. Det var Berg som tok den. Vedkommende som ringte **hadde** tydeligvis *mye på hjertet*, for Berg ble sittende lenge og lytte. Så sa han: Javel, før han la på røret og snudde seg mot meg. (SK, Norås T. G., *Gud bedes gå kjøkkenveien*)
- (5) Jeg **har mer på hjertet**, Barbro. Du vet jeg har fortalt deg at jeg mange ganger har ønsket av all makt at Ester var - død? (SK, Griffiths E., *Lenket til kjærligheten*)
- (6) Kunstneren Audun Storaas **har hatt meget på hjertet** ved utformingen av denne vakre og særpregete altertavle. (AV, *Familien*, 1996)
- (7) Jeg har ingen hemmeligheter for noen, „hogg Bjørn i. - *Si hva du har på hjertet.*“ - Javel. Thomsen tente en sigarett og gikk opp på verandaen. (SK, Bjørkelund J., *Ragnarokk*)

2.2 SITTE MED HJERTET I HALSEN

Bokmålsordboka (nob-ordbok.uio.no, 2014) definerer dette idiomet på følgende måte “å være svært spent, redd“. Riktignok bekrefter korpusene at bildet *hertet i halsen* er svært produktivt (man finner 90 forekomster i LBK og 17 treff på dette i Oslo-korpuset), men vendingen forekommer ikke utelukkende sammen med preposisjonen *med* og verbet *sitte*. I begge korpusene står idiomet for det meste uten *med* (8). Vendingen lar seg ikke finne sammen med verbet *sitte* i Oslo-korpuset, og i LBK er denne formen representert, men bare ti ganger. Det er likevel to andre verb som dominerer og som ikke er nevnt i ordboka. Etter det første verbet *ha* står det som regel en setning innledet av konjunksjonene *da* eller *når* (8). Det samme prinsippet gjelder ved det andre høyfrekvent verbet *få*. Ved dets hjelp blir det framstilt en situasjon av opplevd redsel. Utover det kan det registreres en rekke andre verb som for eksempel *bestille*, *dra*, *dunke*, *fly*, *gi*, *gå*, *hamre* (9), *jage*, *kjøre*, *komme*, *mumle*, *rope*, *snøre*, *skyte*, *skrive*, *stå*, *springe* og *vente*. Dessuten finnes det flere belegg på adverbene *oppe* (10) eller *høyt* som tyder på hjertets bevegelse fra brystkassen til halsen.

- (8) Jeg raver ned i stua. Syns telefone Har ringt en evighet. Den minner om en alarm. Og jeg **har hjertet i halsen** da jeg tar av røret. Hallo? Sier jeg. Hallo? Pappa, er det deg? Men det er ingen der (SK, Eeg H. R., *Løp hare løp*)
- (9) Jeg visste ikke hva „sånn“ var, men **hertet hamret høyt i halsen** min. Hva skulle jeg si til henne, fortsatte du. - Invitere henne med på tur eller..? (AV, *Familien*, 1996)
- (10) Ness, som kom først i mål for to år siden i skandaleløpet som ble annullert på grunn av en starter som ikke mestret oppgaven sin. Jeg hadde **hertet helt oppe i halsen** på grunn av en løshest i banen lørdag, men Jason Titley

mestret situasjonen på en suveren måte da løshesten sjenerte Royal Athlete, sa treneren. (AV, *Bergens Tidende*, 1996)

2.3 GJØRE NOE MED TUNGT/LETT HJERTE

Neste uttrykk, å *gjøre noe med tungt, lett hjerte* er basert på bildet av hjertets vekt. Horbowicz (2009:171) påpeker at “lett eller tungt hjerte bygger på den metaforiske forståelsen godt er lett, dårlig er tungt, som igjen kan føres tilbake til godt er opp, dårlig er ned.” Interessant nok er uttrykket *med tungt hjerte* innledet for det meste av konstruksjon *det er/var*, og bruken av verbet *være* beror på en emfatisk omskrivning i disse tilfellene (11, 12). Man finner ingen belegg sammen med verbet *gjøre* som står i *Bokmålsordboka*. Likevel registreres det istedenfor en mengde andre verb som f. eks. *forlate, gi fra seg, skrive, kaste, si farvel* og *åpne*. Angående modifikasjoner regnes uttrykket som relativt fast. LBK bekrefter noen eksempler på tillegg og reduksjon, og begge deler utgjør i sum 12,88%. I belegg (12) modifiseres uttrykket eksempelvis ved at man ikke nevner preposisjon og verb. Dette fenomenet er typisk, særlig for overskrifter som pleier å være så knappe som mulig (Ptashnyk 2009:95).

- (11) Siden gikk han gradene og ble valgt til LOsekretær i to perioder før han beseiret Nils Arne Totland under LOKongressen i 1989. Det **var med et tungt hjerte** at Hågensen før jul godtok Regjeringens krisepakke for næringslivet. (AV, *Aftenposten*, 1996)
- (12) **Tungt hjerte.** Det var med tungt hjerte Skretting informerte sine mellomledere om avgjørelsen. De fikk den servert som en sjokkerende etterrett på månedens avdelingsledermøte i går ettermiddag. Når åremålsperioden på fem år er ute den 1. februar neste år, er Skrettings tid som siR-direktør over. (AV, *Stavanger Aftenblad*, 1996)

Den andre vendingen, *med lett hjerte* har motsatt betydning til det ovennevnte uttrykket. Det som er særlig iøyefallende er at idiomet opptrer i de fleste tilfellene sammen med adverbet *ikke* (13). Noen ganger kommer det treff med *aldri*. Når det gjelder verb, har *gjøre* (13) og *være* høyst frekvens. Dessuten er modifikasjoner mer utbredte enn ved idiomet *med tungt hjerte*. De forekommer nesten i en fjerdedel (23,07%) av alle forekomstene. Angående frekvens av forskjellige modifikasjontyper, blir ekspansjon (tillegg) oftest dokumentert. Det som blir tilføyet er, ifølge LBK, *underlig, nokså, sånt* og *graverende* (14). Til tross for disse modifikasjonene, beholder uttrykket sin figurlige betydning.

- (13) Men på et dypt indre plan visste han også at dette ikke dreide seg om oss to. Han var ikke klar for et nytt forhold, og det hadde ingenting med meg å gjøre. Han var også tvunget til å gi slipp, og det gjorde han **ikke med lett hjerte**. Jeg satt der og hørte på de triste, men gode ordene. Nå var jeg svært

glad for at jeg hadde tatt dette initiativet, for jeg følte at vi kunne løse opp båndene mellom oss på en vakker måte. (SK, Lyngaas L., *Hvite steiner*)

- (14) Hvis kanon hadde vært et rom, var det møblert med dos-à-dos, disse franske divanene hvor man sitter rygg mot rygg. Ambisjoner om kanonisk ensomhet øker et litterært verks tyngde, og «mot morgen i» er ikke akkurat skrevet med *graverende lett hjerte*. Men det er skrevet i hjertet av det språket vi bruker til daglig, og i dette språket aksentueres det noe dagligdags akutt Her. (SK, Berg Ø., *Poesi og lærepenner*)

2.4 ELSKE EN AV HELE SITT HJERTE

Idiomet med betydningen “dypt, inderlig” har en relativt høy frekvens. Ifølge korpusene utgjør ikke verbet *elske* en obligatorisk komponent siden man registrerer andre verb også. Det mest frekvente av dem er verbet *ønske* (15). Dermed observerer man det samme prinsippet som i tysk¹⁶ (Dziurewicz 2015:191ff.). Det andre mest frekvente verbet er det ovennevnte *elske* som oftest forekommer i en religiøs kontekst (16). Andre verb som blir dokumentert i korpusene er: *arbeide, avsky, be, forbanne, glede seg, gratulere, hate, håpe* (17), *juble, meine, mislike, misunne, støtte, sverge, takke* og *ville*. Interessant nok forekommer idiomet utelukkende sammen med eiendomspronomenene *ditt, sitt* eller *vårt*. Dette mønsteret virker særlig fast fordi man finner bare i 1,78% eksempel på tillegg der elementene *forherende, kongelige* (18) og *etterlatte* blir tilføyet. Det er også nevneverdig at dette uttrykket kan stå som en sammensetning: *helhjertet*, deriblant sammen med verbet *ønske* (19).

- (15) Jeg krysser fingrer for Tor - og skal selvsagt heie ham frem. Jeg *ønsker av hele mitt hjerte* at han opplever å vinne en gang. Nå får vi bare lete etter vinnerlåten, sier Elisabeth Andreassen, med både seier og 2. plass i den internasjonale EuroSong-finalen. (AV, *Verdens Gang*, 1996)
- (16) Da skal du ikke høre på det som en slik profet eller drømmeseer sier For da er det Herren deres Gud som vil sette dere på prøve og se om dere *elsker* Herren deres Gud **av hele deres hjerte** og av hele deres sjel Herren deres Gud skal dere følge. (Bibelen:5. Mosebok)
- (17) For de aller fleste jenter er det nok en katastrofe å få barn så tidlig som jeg gjorde. Jeg *håper av hele mitt hjerte* at Jill Anita venter til hun har fått seg utdanning og jobb. Men selv savnet jeg aldri den ungdomstiden jeg aldri fikk. (AV, *Henne*, 1996)

¹⁶ Idiomet *von ganzem Herzen* brukes for det meste sammen med verb *wünschen* (norsk: *ønske*).

- (18) Han elsket henne **av hele sitt kongelige hjerte** og skulle aldri svikte henne for noe eller noen. Han håpet samtidig at hun ville si det samme. - Vil du det? Sa han. (SK, Pedersen E., *Kongens kvinner*)
- (19) Likevel har mannen sagt ja til renominasjon, og forbereder seg på flere år uten unger og venner i nærheten. Til tross for turbulensen innad i fylkespartiet det siste året, er han **helhjertet ønsket** som stortingskandidat også til neste år. Han må elske dette arbeidet. (AV, *Adresseavisen*, 1996)

2.5 HA HJERTE FOR

Ifølge *Bokmålsordboka* betyr idiomet “vise medfølelse med høyfrekvent omsorg for“ og forekommer mot formodning oftere i en modifisert form enn i sin oppslagsform (20). Mens oppslagsformen er bekreftet i 35,29%, utgjør modifikasjoner 64,71%. Man finner først og fremst tallrike treff på tillegg. Man tilføyer for det meste adjektivene *stor* (21) eller *varm* (22) til obligatoriske delene. Derved presiserer man betydningen og understreker at noen virkelig har medfølelse med noen. Bortsett fra den entydig positive sammenhengen med adjektivene *stor*, *varm* og *fantastisk*, finner man også eksempler der idiomet brukes i pejorativ betydning med *lite* (23).

- (20) Er han snill, så vet alle at det er for å oppnå noe, prediker Falck som mener at hemmeligheten bak suksess er å **ha hjerte for** det du jobber med. (AV, *Bergens Tidende*, 1996)
- (21) Han holder ramadanen hellig. Han er en familiemann og **har et stort hjerte for** samfunnet. Han er veldig samfunnsbevisst og ikke bare en idrettsutøver. Han prøver å komme seg til moskeen hver dag. (NRK, *Åpen himmel*, 2010)
- (22) Det er fattet flere viktige vedtak for de homofile her i dag. Jeg **har alltid hatt et varmt hjerte for** mennesker som ikke har rettigheter på samme måte som andre mennesker. Det gjelder også de homofile, sier Jagland. (AV, *Verdens Gang*, 1996)
- (23) Tvertimot hadde tiden lagt et visst romantisk skjær over de ødselige minner. Derfor hadde han **lite hjerte for** de fattige. Fordi han hadde maktet å arbeide sig ut av jerngrepet, trodde han at alle kunde gjøre det samme. (SK, Dehlin H. S., *Men skyggen følger efter*)

2.6 STÅ/LIGGE ENS HJERTE NÆR

Idiomet forekommer i det større korpuset i 39 av 72 treff sammen med verbet *stå* og variasjonen med *ligge* lar seg finne 29 ganger, mens i Oslo-korpuset er verbet *ligge* dominerende.¹⁷ Videre bekrefter begge korpusene

¹⁷ I seks av tolv tilfeller er idiomet funnet sammen med verbet *ligge*.

verbet *komme*, som ikke tilsvarende oppslagsformen i *Bokmålsordboka* (24). Når det gjelder søkestrenger, blir det søkt i LBK bare på komponentene *hjerter* og *nær* med deres bøyingsformer for å finne alle eksempler. Uttrykket tillater nemlig en stor mengde modifikasjoner, først og fremst grammatiske forandringer, hvor man bruker enten komparativ eller superlativ (25) istedenfor positiv. Disse utgjør nesten halvparten (46,84%) av alle forekomstene. Dessuten finner man noen eksempler på tillegg. I treff (25) modifiseres uttrykket ved at man legger til idiomet to adjektiv *egen* og *sosiologisk*, som ikke utgjør obligatoriske deler. Det høye antallet modifikasjoner (i sum 53,17%) er et bevis på at idiomet kan betraktes som ”fleksibelt“ (Finnøy 2012:17).

- (24) Messiaen er noe av det som *kommer* mitt **hjerter nærmest** av all musikk laget i dette århundre. Finn Mortensens elev. (AV, *Bergens Tidende*, 1995)
- (25) Et demokratisk norsk samfunn? Jürgen Habermas Det samtidsdiagnostiske perspektiv som ligger mitt *egent sosiologiske hjerter nærmest*, er samtidig det som på en måte ligger lengst unna DNS. Det består i å hevde, i tråd med Jürgen Habermas' (1996) modernitetsforståelse, at dagens norske samfunn har sitt sentrum i politikken og folkestyret - altså i demokratiet. (AV, *Sosiologi i dag*, 2006)

2.7 IKKE HA HJERTE TIL Å GJØRE NOE

Det finnes få eksempler i begge korpusene på idiomet i dets overnevnte grunnform, men ikke desto mindre er vendingen *ikke ha hjerter til å* frekvent. Den vendingen er registrert til sammen med en rekke forskjellige verb, deriblant *avbryte*, *avkreve*, *avslå*, *bøtelegge*, *drepe*, *forklare*, *fortelle* (26), *jage*, *kaste*, *kjempe*, *knuse*, *kvitte*, *la*, *lyve*, *navngi*, *nekte*, *plage*, *rive*, *selge*, *si nei*, *vente*. Ingen av dem virker dominerende. Dette er et bevis på det at kun komponentene *ikke ha hjerter til å* er faste, og at den verbale komponenten kan endres etter konteksten. Ut over det blir idiomet sporadisk brukt sammen med *ingen* eller *aldri* (27) istedenfor *ikke*.

- (26) ”I Sverige snakker bøndene bedre fransk enn man gjør i salongene i Stockholm“, skrev hun til sin søster. Og ingen hadde **hjerter til å fortelle** henne at øvrigheten hadde oppfordret bøndene til å rope til den nye kronprinsessen og be om god avling - «vi vil ha regn!». 6. januar 1811 kom følget til Stockholm og ble mottatt med store æresbevisninger - 256 saluttskudd dundret ut over hovedstaden. (AV, *Familien*, 2006)
- (27) Jeg hadde *aldri hjerter til å* rette på hans ordbruk i denne sammenheng. Så bestyrtet var jeg at jeg ikke husker nøyaktig hvordan jeg svarte på frieriet. Men det er iallfall sikkert at jeg sto der stum ganske lenge før jeg sa noe slikt

som at jeg trengte tid til å betenke meg. Jeg var både opprevet og opphisset.
(SK, Voronine A., *Quislings unge hustru*)

2.8 BLI VARM OM HJERTET

Idiomet betyr ifølge *Bokmålsordboka* “å være glad, rørt”. Verbet *bli* kan erstattes med *gjøre* (28), *føle seg* (29) eller *være*. Ut over det finner man i korpusene en rekke modifikasjoner som ekspansjon, substitusjon og grammatiske forandringer. Når det gjelder frekvens, er substitusjon oftest funnet, LBK bekrefter den i 60,87%. Denne modifikasjonen besto i å erstatte delen *varm* med f. eks. *bløt*, *hatefull*, *kold*, *lett*, *myk*, *nostalgisk* (29), *tung* og *øm*, og disse adjektivene forekommer i noen tilfeller i komparativ (30). Noen forandringer (*bli tung om hjerte*) forekommer så ofte at man kan betrakte dem som separate enheter *in statu nascendi* (Clausen 1996:38).

- (28) Trondheim er også anmelderens fødeby. Boken *gjorde meg varm om hjertet* og bragte frem mange kjære minner. Dersom noen allerede er begynt å lete etter julegaver til slekt og venner, er denne boken en sikker vinner.
(AV, *Adresseavisen*, 1996)
- (29) Det er snart desember. sign Jul i gamle dager Når Grøndahl Dreyer gir ut ei bok om juletradisjoner, **blir** vi riktig *nostalgiske om hjertet*. Lysstøping, Davidsstjerne i halm, selvlaget julesangbok, juleeske av gamle julekort, julelukter og julevask - alt dette og mye mer er blitt fordelt på seks (...) (AV, *Familien*, 1996)
- (30) De viste meg et avfeldig gammelt skinn som sto og gomlet smørbrød, han snuste på dem, siktet seg inn - og rett i gape! - Nei, ham går jeg ikke bort til. Jeg **blir** bare enda *tyngre om hjertet*. Hva skulle jeg nå muntre ham for? La ham gomle. (SK, Makanin V., *Underground*)

3. KONKLUSJONER

I denne artikkelen har jeg prøvd å finne ut hvordan de relativt frekvente idiomene med delen *hjerte* fungerer i det norske språket. Analysen ble gjennomført ved hjelp av *Leksikografisk bokmålskorpus* og *Oslo-korpuset av taggede norske tekster*, og det viste seg at korpus er et bra verktøy i fraseologisk forskning. Ved hjelp av korpus er det nemlig mulig å analysere store mengder elektroniske data innen kort tid. Dessuten omfatter korpusdata kun autentiske tekster, som avspeiler faktisk bruk. Korpusene, især *Leksikografisk bokmålskorpus*, inneholder en rekke verktøy som muliggjør detaljerte analyser. Derfor var det mulig å besvare alle forskningsspørsmål som ble stilt i begynnelsen.

For det første kan man konkludere med at noen av formene som står i *Bokmålordboka* ikke fullstendig avspeiler faktisk bruk. For eksempel i tilfellet *sitte med hjertet i halsen* er bare de tre siste elementene faste, mens den verbale komponenten endres etter konteksten. Et likt fenomen kan observeres ved idiomet *ikke ha hjerte til å gjøre noe*. Det viste seg at dette idiomet gjerne registreres med forskjellige verb, deriblant *avslå, fortelle, kjempe, knuse, kvitte, la, lyve, navngi*. Derfor ville det være bedre å nevne i ordbok noen mulige verb istedetfor verbet *gjøre*. Også ved uttrykket *gjøre noe med tungt hjerte* varierer formen i *Bokmålsordboka* fra faktisk bruk. Idiomet står ikke alltid sammen med verbet *gjøre*. Det er en mengde andre verb f. eks. *forlate, gi fra seg, skrive, kaste, si farvel og åpne* som kan anvendes.

For det andre viste det seg at det er mulig å modifisere idiomatiske uttrykk i et begrenset omfang. Det betyr at idiommer ikke er så faste som man lenge har antatt, og at noen av dem tillater modifikasjoner som er problemfritt forståelige i en viss kontekst. Ved hjelp av korpusundersøkelser er det dessuten mulig å forklare språklige fenomener ”ved å støtte seg på statistiske funn“ (Szymańska 2010:77). Analysen av ni idiommer med delen *hjerte* viste at fem uttrykk er underlagt grammatiske og leksikale begrensninger når det gjelder formforandring, mens fire av dem (*ha noe på hjerte, ha hjerte for, stålligge ens hjerte nær* og *bli varm om hjertet*) tåler i mer enn en tredjedel av forekomstene modifikasjoner. Angående frekvens blir tillegg, substitusjon og grammatiske forandringer oftest funnet. Ved idiomet *ha noe på hjertet* foreligger i 69,69% av tilfellene substitusjon der delen *noe* erstattes av *mye, masse* og *meget*. Uttrykket *ha hjerte for* tillater derimot i 58,82% et tillegg der man tilføyer f. eks. *stor, varm* eller *fantastisk*. I tilfellet av *stålligge ens hjerte nær* bekrefter korpusene i 46,84% grammatiske forandringer der komparativ-*nærmere* eller superlativformen *nærmest* blir brukt istedenfor positivformen *nær*. Det som er særlig iøynefallende er at alle transformasjonene modifiserer betydningen uten at de skader det idiomatiske.

For å oppsummere kan det altså konkluderes med at korpuser er et godt verktøy til å utføre en detaljert analyse av idiommer. Korpusdata egner seg fortreffelig for å hente tallrike eksempler, analysere frekvens, kontrollere informasjon som står i ordbøkene og utforske faktisk bruk av idiomatisk uttrykk.

En mulig videreføring av mitt arbeid vil for eksempel være å granske andre kroppslige idiommer i store korpuser med hensikt til frekvens, modifikasjonspotensial og avvik fra kanonisk form. Det som er også svært interessant er å analysere om det foreligger i enkelte tilfeller (f. eks. *ha mye på hjerte*) en modifikasjon eller om dette idiomet kan klassifiseres som ”idiom i vardande” (Clausen 1996:38). En slik studie vil kunne bringe nye tanker når det gjelder først og fremst praktisk leksikografi.

LITTERATUR

- Braaten, S. (2012). *Phraseologismen im Norwegischen und Deutschen. Eine vergleichende Untersuchung von Bedeutung, Herkunft und Gebrauch etwa 3000 mehrwortiger semantischer Einheiten*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Burger, H. (et al.). (1982). *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter.
- Clausen, U. (1996). Idiom i bruk. I: *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Stockholm: Svenska språknämnden, 36-42.
- Cowie Anthony (et al.). (1998). *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press.
- Dobrovolskij, D. (1988). *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Donalies, E. (2009). *Basiswissen Deutsche Phraseologie*. Tübingen: Narr Francke.
- Dziurewicz, E. (2015). *Korpusbaserte Analyse der Phraseologismen im Deutschen am Beispiel des phraseologischen Optimums für DaF*. Hamburg: Kovac Verlag.
- Finnøy, K. F. (2012). «Man kan ikke se gjennom fingrene uten UV-stråling». *En kvantitativ forskningsstudie av idiomforståelsen hos ungdommer med norsk som morsmål*. Masteravhandling i nordisk språkvitenskap ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Fleischer, W. (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Gläser, R. (1998). The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis. I: A. Cowie (red.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications* (s. 125-143). Oxford: Clarendon Press.
- Golden, A. (2001). Hvem er det som har hodet fullt av ideer, hjertet på riktig sted, tager hånd om de lovende studentene og har beina godt plantet på jorda? Menneskets kropp som kildedomene i metonymiske og metaforiske uttrykk. I: A. Golden, H. Uri: *Andrespråk, tospråklighet, norsk*. Festskrift til Anne Hvenekildes 60-årsdag (s. 1-15). Unipub, Oslo.
- Horbowicz, P. (2009). Varmt hjerte og kaldt blod. En kontrastiv analyse av uttrykk for følelser basert på indre organer og kroppsvesker i polsk og norsk. I: *Folia Scandinavica Posnaniensia*, vol. 10, 169-180.
- Horbowicz, P. (2005). *Kroppsdeler i følelsers tjeneste – en kognitiv analyse av faste uttrykk med kroppsdeler i norsk og polsk*. Poznań: Masteroppgave ved Adam Mickiewicz Universitet.
- Prušková, J. (2013). *Kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk. Med varmt hjerte og kaldt hode*. Oslo: Universitet i Oslo.
- Ptashnyk, S. (2009). *Phraseologische Modifikation und ihre Funktionen im Text. Eine Studie am Beispiel der deutschsprachigen Presse*. Essen: Schneider Verlag Hohengehren.
- Sköldberg, E. (2006). Idiom och semantisk variation - i autentisk språkbruk och i ordböcker. I: *Nordiske Studier i Leksikografi 8 Rapport fra konferanse om leksikografi i Norden Sönderborg 24.-28. maj 2005*. 359-371
- Sköldberg, E. (2004). *Korten på bordet. Innehållsmässig och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Doktorgradsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sköldberg, E. (2001): Lever idiom i svenska ordböcker sitt eget liv? I: *Nordiska Studier i Lexikografi 5*. Rapport från Konferens om leksikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999. 344-356.
- Sköldberg, E. (1999). *Varianter av idiom. Förhandlingar vid Tjugotredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Göteborg 15-16 maj 1998*. Lund: Lund University Press. 384-392.
- Szymańska, O. (2010). *Konseptualisering av rommet hos polske norskinærerere – utfordringer og diagnoser. En korpusbasert studie med i og på i fokus*. Upublisert doktorgradsavhandling ved Adam Mickiewicz Universitet, tilgjengelig på repozytorium.amu.edu.pl

- With, L. (2007). *Idiomer under lupen. En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Wray, A. (2002). *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elżbieta Dziurewicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Germańskiej
ul. Gen. S. Grot-Roweckiego 5
41-200 Sosnowiec
Poland

elzbieta.dziurewicz@us.edu.pl